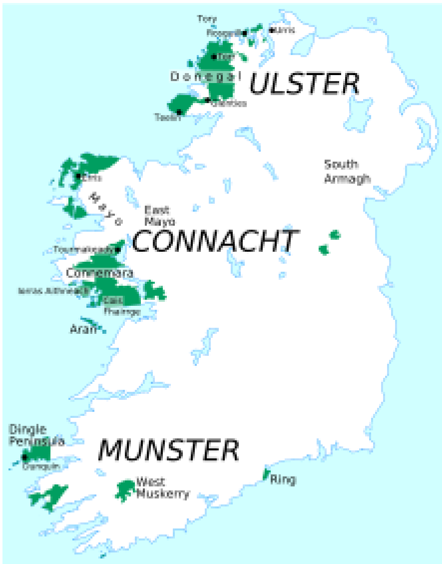
WIKIPEDIA

Iers

Van Wikipedia

Dit artikel is gesjreve (of begós) in 't Mestreechs. Laes hie wie v'r mit de versjillende saorte Limburgs ómgaon.

't **Iers** (otoniem *Gaeilge*, Ingels ouch wel *Gaelic*) is de Keltische taol die vaanajds in Ierland gesproke weurt. 't Is, neven 't Sjots Gaelisch en 't Manx, ein vaan de drei Goidelische taole. 't Iers weurt mer door inkel tiendoezende lui es ierste taol gesproke, veural in 't weste vaan 't eiland; de dominante spreektaol in zoewel Noord-Ierland es de Rippubliek Ierland is 't Ingels (in zienen Iers-Ingelse vörm). Väöl mie lui kinne de taol evels spreke, veural umtot ze op sjaol verpliech weurt gegeve. 't Iers is officieel in de Rippubliek Ierland; in Noord-Ierland is 't erkind es minderheidstaol. Ouch is 't ein vaan de officieel taole vaan de Europese Unie.

De *Gaeltachtaí*: 't gebeed boe 't Iers nog inheims is. In de mieste gevalle is 't neet mie de taol vaan de mierderheid.

Inhawd

Historie

't Iers stamp aof vaan 't Oerkeltisch. Wienie de Kelte nao Ierland zien gekoume is neet dudelek; woersjijnelek gebäörde dat vaanaof 600 v.Chr. geleidelek. Vaanaof de veerden iew nao Christus duke ogham-inscripties op. De taol vaan die inscripties steit bekind es *Primitief Iers*. De taol is feitelek zoe awwerwèts tot ze neet of koelek es Iers te herkinne vèlt; mesjiens waor dit allein 'n taol veur plechtege zakes en praotde de lui in 't daogs leve aanders. In eder geval wijs alles trop tot 't eiland tege deen tied eintaoleg Keltisch waor.

Vanaof de zèsden iew weurt in christeleke centra de volkstaol noe en daan opgesjreve. Dees taol neump me Aajdiers en dit is welzeker es Iers te herkinne. De taol is nog vörmeriek, meh diverse vörm zien al goon samevalle of weure allein door hun mutaties oeteringehawwe (zuug oonder). Väöl Aajdierse tekste gief 't neet, umtot 't mieste sjriefwerk in 't Latien woort gedoon. In deen tied breit ziech 't Iers taolareaol oet nao

Sjotland, boe 't terrein wint op 't Pictisch ('n oonbekinde, meh woersjijnelek Keltische taol die dao inheims waor). Nao de stiechting vaan 't keuninkriek Sjotland in de negenden iew weurt Iers daan wel Gaelic in 't gans riek de veurtaol. Ouch op 't Eiland Man weurt 't Iers ingeveurd.

Vanaof d'n tienden iew sprik me vaan Middeliers. Dees taol heet minder vörm es Aajdiers, meh väöl belaankrieker zien diverse klaankveraanderinge. In 't Middeliers zien wel umvaankrieke tekste versjene. De taol is in dezen tied nog vrij uniform. 'tzelfde gelt veur 't Klassiek Iers. Dit waor de cultuurtaol vaan zoewel Ierland es Sjotland vaanaof de daartienden iew tot deep in de achtienden iew.

Nao de middeliewe mote Iers, Sjots Gaelisch en Manx dudeleker oeterein zien gegreujd. De politieke situatie had veur ummer mie isolatie gezörg. Oondaanks de Ingelse euverheersing heel 't Iers ziech iewelaank good. Allein in The Pale, e gebeed in Oos-Ierland boe ziech väöl Ingelse hadde gevesteg, had 't Ingels veuj aon de groond, en zelfs dao veriersde de bevolking deils. De ierste groete veraandering waor de kolonisatie vaan Ulster in de zeventienden iew. De Sjotse koloniste naome hun eige Sjots dialek mèt, wat in de loup vaan d'n tied evolueerde tot Ulster-Sjots. De groeten umslaag kaom in d'n achtienden iew: noe pas begós 't Brits bewind de Ingelse taol officieel te promote. Zeker 't ooste vaan Ierland veringelsde zoe vrij snel, umtot 't spreke vaan dees taol groete sociaol veurdeile booj. Vaanaof oongeveer 1800 waor 't eiland in mierderheid Ingelstaoleg. Dezen trend góng in de negentienden iew door: ummer mie sjaole woorte eintaoleg Ingels en väöl intellectuele wezen 't Iers aof. Vaan groeten invlood waor ouch d'n Iersen Hoongersnoed vaan de jaore 1854-52. Doezende lui zjus in de Iersprekende gebeje gónge doed, en hiel väöl vaan de euverlevende emigreerde nao de Vereinegde Staote en Canada. Zoedoende is de taol nog 'nen tied in Newfoundland gesproke.

De negentienden iew waor evels ouch 't memint tot 't Iers nationalisme opkaom. Väöl nationaliste (zij 't neet allemaol) kaome op veur de taol. Ouch in dezen tied raakde 't klassiek Gaelisch definief zien positie kwiet aon 'ne nuie standaard, dee ziech mie op de Ierse volkstaol baseerde.

Nao de oonaofhenkelekheid vaan de Ierse Vrijstaot (erkind in 1922) perbeerde de regering vaan 't land de Ierse taol oet alle mach te behawwe en zoe meugelek 't Ingelstaoleg bevolkingsdeil ouch te doen verierse. 't Iers woort de insegste officieel taol, en in gans 't land mós officieel communicatie in 't Iers. De maotregele wèrkde woersjijnelek averechs: väöl awwers waore engsteg tot hun kinder neet good Ingels zouwe liere en brachte hun dees taol bij. 't Gebruuk vaan de taol leep jaor nao jaor trök. In 1956 woorte de Ierstaolege gebeje bij wèt vasgestèld. In de zoegenaomde *Gaeltachtaí* woort de taol gepromoot; daoboete waor ouch Ingels touwgestande. Viefteg jaor later waore de Gaeltachtaí al sterk veringels. Mer e paar klein enclave, in 't dunbevolk uterste weste vaan 't land, waore euverwegend Ierstaoleg gebleve, in dee zin tot 2/3 vaan de bevolking of mie 't ederen daag spraok.

De kans tot de taol gans zal verdwijne is klein. 't Iers weurt gezeen es oonmisbaar deil vaan de Ierse identiteit en väöl lui lieren 't um die rei aon. In väöl plaotse in Ierland - in Dublin, meh ouch in de Noord-Ierse hoofstad Belfast - zien ganse Ierstaolege kolonies en subculture die de taol levend hawwe. De touwkoms vaan 't traditioneel Iers in de lèste Ierstaolege dörpsgemeinsjappe is evels zier oonzeker.

Grammair

Morfologie

't Iers is 'n flecterende taol mèt veer naomvalle: nominatief, genitief, datief en vocatief. Zelfstandege naomwäörd valle in twie geslachte (mannelek en vrouwelek) en kinne inkelvoudeg of miervoudeg zien. In de standaardtaol is d'n datief gemeinelek geliek aon de nominatief, dewijl de vocatief allein versjèlt door de

mutatie aon 't begin (e woord in de vocatief heet geinen eigen oetgaank). Werkwäörd weure verveug mèt 'n combinatie vaan synthetische en analytische vörm; me kint 'nen tegenwäördege, 'ne verleie en 'nen touwkoumenden tied.

Syntaxis

In tegestèlling tot de Germaanse taole euverheers in 't Iers de volgorde WOV (Ingels VSO); 't werkwoord kump dus aon 't begin vaan de zin.

Morfofonologie

Wie alle modern Keltische taole kin 't Iers mutaties aon 't begin vaan 't woord. Dat wèlt zègke tot de ierste lètter vaan e woord veraandert oonder d'n invlood vaan 't woord wat deveur kump. Dit is historisch oontstande door progressief assimilatie euver de woordgrens heer. 't Kump dus trop neer tot de lèste lètters vaan e woord, die op ziech zien verdwene, noe in 't volgend woord zitte.

Twie hoofmutaties zien meugelek: verweiking (Iers: *séimhiú*, Ingels *lenition*) en verduustering (*urú*, *eclipsis*).

Bij verweiking veraandere veural plosieve (plofklaanke) in fricatieve (vriefklaanke) of soms in 'nen [h]-klaank. Ouch aander lètters weure dao-in betrokke. In de Ierse spèlling gief me de verweiking aon door 'n *h* achter de betroffe consonant te zètte.

Bij verduustering veraandere stumloes consonante in stumhöbbende. Stumhöbbende plosieve weure nasaole. Aander lètters weure neet door verduustering getroffe. Verduustering gief me väölal aon door de nui lètterweerde veur de oersprunkeleke te zètte. Dit is altied 'n klein lètter, ouch es 't groondwoord mèt 'n hooflètter is. Dees regel weurt zelfs in opsjrifte die gans oet hooflètters bestoon in ier gehawwe. Eventueel kin me daan 'ne klein-kapitaol gebruke.

Dit alles zuut in 'n euverziech zoe oet (de IPA-weerdes zien geldeg veur 't Standaardiers). Lèt op de typische, oonregelmaotege weerdes vaan *th* en *dh*.

Groondklaank	**Verweiking**	**Verduustering**
p [pˠ, pʲ]	*ph* [fˠ, fʲ]	*bp* [bˠ, bʲ]
t [tˠ, tʲ]	*th* [h]	*dt* [dˠ, dʲ]
c [k, c]	*ch* [x, xʲ]	*gc* [g, ɟ]
b [bˠ, bʲ]	*bh* [w~v, vʲ]	*mb* [mˠ, mʲ]
d [dˠ, dʲ]	*dh* [ɣ, j]	*nd* [nˠ, nʲ]
g [g, ɟ]	*gh* [ɣ, j]	*ng* [ŋ, ɲ]
s [sˠ, ʃ]	*sh* [h]	oonveraanderd
f [fˠ, fʲ]	*fh* [∅]	*bhf* [w~v, vʲ]
n [nˠ, nʲ]	oonveraanderd	
m [mˠ, mʲ]	*mh* [w~v, vʲ]	oonveraanderd

Nog e verhaol apaart zien mutaties bij wäörd die mèt 'ne klinker beginne. Verweiking heet dao gein effect, verduustering wel: 't woord begint daan mèt 'n *n*. 't Gief nog twie aander mutaties die allein of veural bij klinkers veurkoume: h-prothees en t-prothees. Dit hèlt in tot veur 't woord 'n *h* daan wel *t* weurt gezat. H-prothees is typisch veur klinkers, t-prothees trejt ouch op bij waörd die mèt 'n *s* beginne.

'n Touwgeveugde *n*, *h* of *t* weurt ouch weer ummer klein gesjreve (*na hEirann*), zjus wie bij de verduusterde consonante.

Klaanklier

Ziers Iers is 't versjèl tösse gepalataliseerde en neet-gepalataliseerde consonante, of in 't Keltisch taoljargon 'breid' (Iers *caol*, Ingels *broad*) en 'smaal' (*leathan*, *slender*). Veurbeelde daovaan zuut me in de tabel heibove: de mieste consonante höbbe twie weerdes, breid en smaal.

Brei consonante trejje op in de buurt vaan achterklinkers (*a*, *o*, *u*), smaal consonante in de buurt vaan veurklinkers (*e*, *i*). Typisch veur 't modern Iers is tot de brei en smaal consonante nog wijer gepolariseerd zien es in 't Aajdiers. Heidoor weure brei consonante gevelariseerd, mèt 'ne zwake g-klaank (wat in 't Sjots Gaelisch en Manx neet gebäört). Me moot ouch trop lètte tot de brei variante coronaol consonante (*t*, *d*, *s*) ummer dentaol (op de tan) weure gearticuleerd, um ze nog beter vaan hun smaal tegenhengers te kinne oondersjeie.

't Iers heet 'n aontal lang klinkers, korte klinkers en twieklaanke; welke versjèlt per dialek. Lang klinkers weure euver 't algemein mèt 'n accent aigu gesjreve. De *o* en *a* weure soms neet oetgesproke; ze höbbe daan allein es functie um aon te geve tot de veurgoonde daan wel volgende klinker breid is. 'n Vergeliekbaar functie höbbe soms de *e* en de *i*, die kinne aongeve tot 'ne mètklinker gepalataliseerd en dus smaal is.

Dialekte

De Ierse dialekte versjèlle aonzeenlek, zoewel op 't gebeed vaan grammair es vaan klaanklier. Groete versjèlle gief 't beveurbeeld in de oetspraok vaan veurmaolege twieklaanke en in de vörming vaan werkwoordsvörm (synthetisch of analytisch). Drei hoofdialekte weure oondersjeie, 't Ulster-Iers, 't Connaght-Iers en 't Munster-Iers. In Leinster, 't veerde historisch deil vaan Ierland, is 't traditioneel dialek oetgestorve; dialekte oet Leinster die door awwer oonderzeuk bewoerd zien gebleve, deilt me dèks bij ein vaan de drei hoofgrope in.

't Standaardiers baseert ziech in de ierste plaots op 't Connaght-Iers. In weze is dit evels 'ne kunsmaotege taolvörm dee allein weurt gesproke boete de Gaeltachtaí, door lui die 't op sjaol höbbe gelierd.

Spelling

De Ierse spèlling is gebaseerd op 't Klassiek Gaelisch en geit oetindelek trök op 't Aajdiers. In alle vörm vaan Iers (oetgezunderd 't Primitief Iers) weurt inggezat rekening gehawwe mèt de mutaties, de klinkerlengde en de brei en smaal consonante. Oondaanks dat - en oondaanks 'n spèllingshervörming in d'n twintegsten iew - is de Ierse spèlling veur wee de taol liert soms lesteg te verstoon. Dit kump deils doortot me rekening wèlt hawwe mèt de dialekvariante.

Vaanajds weurt 't Iers gesjreve in 't Iers unciaolsjrif: 'nen typerende lèttervörm dee in vreugmiddeliewse handsjrifte oontstoont. Deze vörm maak gei formeel versjèl tösse hooflètters en klein lètters (dus allein door lèttergruutde, neet in vörm). Verweikinge weure neet mèt 'n *h* aongegeve, meh door e puntsje bove de lètter.

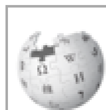
a	b	c	d	e	f	g	h	i	l	m	n	o	p	r	s	t	u
a	b	c	d	e	f	g	h	i	l	m	n	o	p	r	s	t	u
a	b	c	d	e	f	g	h	i	l	m	n	o	p	r	s	t	u
aw	bay	kay	dhay	ey	eff	gay	hh	ee	ell	emm	nn	oh	pay	arr	es	thay	ou

Lenited consonants

ḃ	ċ	ḋ	ḟ	ġ	ṁ	ṗ	ṡ	ṫ
bh	ch	dh	fh	gh	mh	ph	sh	th

Extern links

- Foras na Gaeilge (http://www.bnag.ie), de instantie die de Ierse taol regelt.

D'r is 'n **Ierse editie** van Wikipedia, de vriej encyclopedie.